

Karlík, Petr

Funkční kategorie

In: Karlík, Petr. *Gramatika a lexikon češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 56-69

ISBN 978-80-210-6845-2; ISBN 978-80-210-6848-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130620>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Funkční kategorie

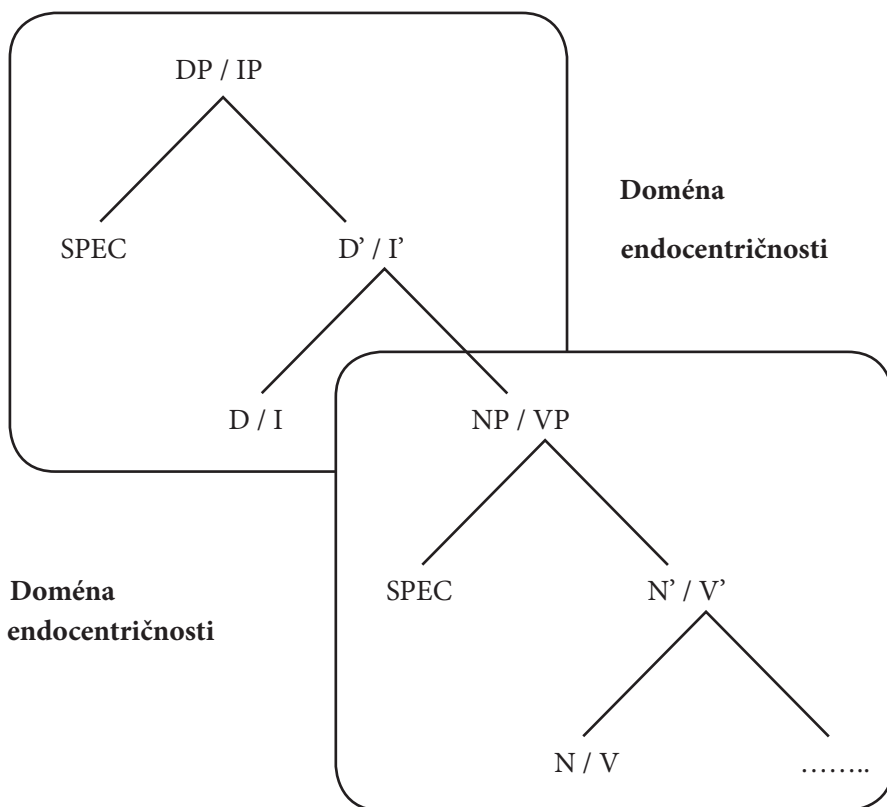
Termín funkční kategorie se v generativní gramatice používá pro označení syntaktické kategorie, která je nositelem gramatického významu nebo funkce; je to hlava tzv. rozšířené projekce. Typické funkční kategorie jsou C(omplementizer) (v podstatě podřadicí spojky), I(nflection) (morfém flexe) a D(eterminer) (determinátor, v češtině možná slovo *ten* v prostředí: *Byl to ten největší omyl, jakého ses dopustil*); standardně se rozlišují další funkční kategorie jednak v doméně C (např. Top(ic), Foc(us), Cl(itic) aj.), v doméně I (např. T(ense), AGR(eement), NEG(ation), ASP(ect), Voice (= genus verbi), Mod(us) aj.) a v doméně D (např. Q(uantifier), K (= case), CLASS(ifier) aj.), jednak jako kategorie na těchto doménách nezávislé, např. Deg(ree) (*více moudrý, moudřejší*), Dem(inutiv), Aug(mentativ) aj. Obecně platí, že počet funkčních kategorií je v různých teoriích determinován jednak (a) tím, jak vysoké ambice má ta která teorie být interpretativněsémantickou na principu kompozicionality, jednak (b) tím, zda teorie předpokládá, že „šablonu“ funkčních kategorií, která je součástí univerzální gramatiky, využívají všechny jazyky, nebo že jazyky využívají různé podmnožiny této šablony (viz dále). Čím vyšší má teorie ambice (a) a čím silnější verzi toho, že šablona funkčních je součástí univerzální gramatiky, teorie zastává, tím více funkčních kategorií potřebuje; Cinque (1999) jen pro I-doménu předpokládá 32 funkčních kategorií (a to se nezajímá o NEG ad.).

Tím, že funkční kategorie jsou nositelem gramatického významu se, nejjednodušeji řečeno, liší od kategorií lexikálních, které mají „sémantický“ obsah; typické jsou N (= substantiva), V (= slovesa), A (= adjektiva), některé P (= předložky), ³Adv (=adverbia); viz Lexikální kategorie. Mezi funkčními kategoriemi a lexikálními kategoriemi je tedy „dělba práce“: zatímco lexikální kategorie se starají o konceptuální aspekt struktury, funkční kategorie obstarávají komputační aspekt. Byly ovšem pozorovány i syntaktické kategorie, které mají některé vlastnosti funkčních kategorií a některé vlastnosti lexikálních kategorií; srov. Semilexikální kategorie.

Teorie funkčních kategorií v generativní gramatice je pupeční šňůrou spojena s lexikalismem, její počátek s G&B: Chomsky zavádí I (už dříve postulované např. Stowellem, 1981), která je hlavou IP a bere jako svůj komplement VP, jejíž hlavou je lexikální kategorie V; dále zavádí funkční kategorii C, která je hlavou CP a bere jako svůj komplement IP. Abney (1987) pak rozšiřuje Chomského koncepci analyzující VP jako komplement funkční hlavy I na projekce dalších lexikálních kategorií: N je lexikální hlavou projekce

NP, která je komplementem funkční hlavy D, a A je lexikální hlavou projekce AP, která je komplementem funkční hlavy Deg. Později se postulují i funkční projekce spárované s P, např. p, která má komplement PP, jehož lexikální hlavou je P (Svenonius, 2003).

Důležitou generalizaci týkající se vztahu funkčních kategorií a lexikálních kategorií pak poznali (nezávisle na sobě) van Riemsdijk (1990) a Grimshaw(ová) (1990), řešící taky problém endocentričnosti syntaktické struktury, tj. požadavku totožnosti kategoriálního statusu fráze a hlavy této fráze. Zavedení funkční kategorie I je totiž ve shodě s X-bar teorií splňující požadavek *binární struktury*; současně zavedením funkčních kategorií I a D ale vzniká struktura se *dvěma doménami endocentričnosti*:

Protože funkční kategorie I vždy selektuje VP a funkční kategorie D vždy selektuje NP (na rozdíl od lexikálních kategorií, které mohou selektovat různé typy komplementů: např. V selektuje NP nebo PP nebo CP ...), endocentričnost je nejen mezi V a VP / N a NP, ale i mezi V a IP / N a DP. Grimshaw(ová) a van Riemsdijk proto navrhu-

jí (nezávisle na sobě) analýzu, podle níž (v nepříznačkovém případě) lexikální projekce a jejich funkční hlavy mají shodné kategoriální rysy, srov. van Riemsdijkovu (1990, 1998) *Categorial Identity Thesis (CIT)*. Grimshaw(ová) (1991) dovozuje, že funkční projekce „rozšiřují“ (*extend*) projekce kategorií, jejichž rysy sdílejí, a mluví o nich proto jako o rozšířených projekcích (*extended projection*). Hlavou rozšířené projekce je lexikální kategorie spárovaná s funkční specifikací: lexikální hlava může tedy projektovat tak dlouho, dokud je zachován kategoriální rys N / V. Funkční kategorie a lexikální kategorie uvnitř rozšířené projekce se liší jen funkční rovinou (nula pro lexikální kategorie, jedna pro funkční kategorie). Amritavalli (2004) dodává k CIT vysvětlení identity, když ukazuje, že funkční projekce se vyvíjejí z rysů lexikálních kategorií, které rozšiřují. Také Roberts & Roussou(ová) (2003) říkají, že funkční kategorie jsou přítomny ve slovníku jako rysy.

Z (novějších) výzkumů zakotvených v biolingvistické perspektivě pochází návrh Déchaine(ové) & Tremblay(ové) (2011) rozlišovat dva typy funkčních kategorií ve shodě s dvěma koncepty jazykové schopnosti, jak je popisují Hauser & Chomsky ad. (2002): (a) funkční kategorie patřící jazykové schopnosti v úzkém smyslu (FLN), ty jsou univerzální, obligatorní a typově rigidní, (b) funkční kategorie patřící jazykové schopnosti v širokém smyslu (FLB), jež nejsou ani univerzální, ani obligatorní a ani typově rigidní; srov. též Manzini(ová) & Savoia (2011).

V syntaktických analýzách se funkční kategorie diskutují zvl. (1) z hlediska vztahu funkčních kategorií a lexikálních kategorií, (2) z hlediska realizace funkčních kategorií jazykovým materiálem, (3) z hlediska vlastností jednotlivých funkčních kategorií; základní orientace viz Muysken (2008). Koncepce se liší taky v tom, zda funkční kategorie analyzují jako jazykový materiál, a/nebo jako rysy (tedy analogicky tomu, jak se analyzují lexikální kategorie).

Vlastnosti funkčních kategorií

(1) Přehled nejčastěji uváděných rysů (v lexikalistické literatuře) pro rozlišení funkčních a lexikálních kategorií:

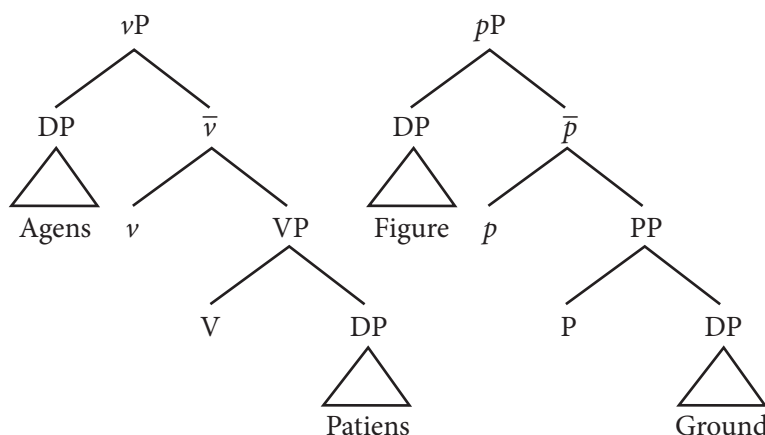
(a) *Sémantický obsah* – funkční kategorie nemají plný sémantický (deskriptivní, konceptuální ...) obsah, ale ne všechny kategorie bez plného sémantického obsahu jsou funkční kategorie. Lexikální kategorie typicky mají plný sémantický obsah, ale některé lexikální kategorie ho mohou nemít. K nim patří např. N jako *člověk* (*Člověk nikdy neví*), *místo* (*Přišel místo Petra*), *čas* (*Je čas odejít*), *košík* (*Našel košík hub*) aj., V jako *být* (*Je pátek*), *mít* (*Máme pátek*), *muset* (*Musím na záchod*) ..., A jako *bývalý*, *nynější*, *řečený* ..., P jako *na* (*Myslel na matku*), *o* (*Mluvil o penězích*); srov. Emonds (1985, 2000).

(b) *Velikost třídy* – všechny funkční kategorie tvoří uzavřené třídy, ale ne všechny uzavřené třídy jsou funkční kategorie. Lexikální kategorie typicky tvoří otevřené třídy, ale některé lexikální kategorie mohou být uzavřené třídy; srov. Emonds (1985, 2000), Rijkhoff (2002).

(c) *Typ komplementu* – funkční kategorie mají omezený typ komplementu, lexikální kategorie mají různé typy komplementů. Např. Det má komplement NP, T má komplement vP , zatímco VP může mít komplement NP/DP, CP, AdvP, PP apod.

(d) *Přidělování theta-rolí* – podle původních analýz funkční kategorie nepřidělují theta role, ale ne všechny kategorie nepřidělující theta-role jsou funkční kategorie. Některé lexikální kategorie přidělují theta-role (V, P), typicky V (V: *zblednout*: A-2; V: *rozbít*: A-1, A-2), některá V ale theta-role nepřidělují, např. *být*, *zdat se* aj. Lexikální kategorie N a A podle mainstreamových analýz theta-role nepřidělují. V lexikalismu jsou theta-role součástí lexikálního zápisu a syntax musí zajistit pro jejich realizaci jednak syntaktické pozice, v níž jsou interpretovány, jednak pádovou formu pozice, aby v ní argumenty mohly být slyšitelnou NP/DP realizovány a prošly pádovým filtrem (proto přidělení pádu je motivem syntaktického pohybu NP/DP); viz Proč gramatika a lexikon češtiny?

V analytické linii syntaktických analýz zavádějí do struktury argumenty a přidělují jim theta-role jak lexikální kategorie V (patients/interní argument) a P (Ground), tak funkční kategorie (lehké) v (Agens) a (lehké) p (Figure); srov. Svenonius (2003):

(e) *Morfonologické vlastnosti* – zatímco lexikální kategorie mají morfonologické vlastnosti systému slov, funkční kategorie jsou morfonologicky defektní: mají „lehou“ morfonologickou strukturu (jsou-li realizovány lexikálními kategoriemi, nemají často přízvuk, a jsou klitika), jinak jsou to vázané morfémy a na rozdíl od lexikálních kategorií mohou být realizovány fonetickou nulou.

(f) *Akvizice* – funkční kategorie si dítě osvojuje později než lexikální kategorie

Jednotlivé teorie a jednotliví autoři se liší hlavně v tom, s jakým počtem rysů pracují (kromě rysů z množiny (a)–(f) pozorují rysy další), a v tom, zda považují rysy za graduální (jsou dvě základní pozice s mnoha variantami: (i) každý z rysů definuje krajní póly kontinua, (ii) každý z rysů definuje diskrétní kategorie).

(2) Přehled možných realizací funkčních kategorií v češtině

(a) některé členy *lexikálních kategorií* N, V, A, P; viz (1a);

(b) *afixy* – typická forma realizace pro češtinu jako flexivní jazyk. Např. sufix (tematický vokál) *-i-* realizuje rys [externí kauzace]: *suš-i-t*, *suš-i-č-k(a)*; *-nou-* realizuje rys [interní kauzace]: *sch-nou-t*; sufix *-va-* rys [iterativita]: *suš-i-va-t* apod. Vedle sufixů se v č. objevují i prefixy; např. prefix *po-* realizuje rys [distributivita]: *po-vy-haz-ova-t *žák-a/žák-y/žac-tv-o*, nebo u uzavřené množiny kořenů futurum (*po-jedu*); *na-* realizuje rys [kumulativita]: *na-péct *dort/dort-y/chleb-a* atd.;

(c) *supletivita* – v češtině minimální, např. *vzít × brát* [Aspekt]; *člověk × lidé* [Kvantita], a jako v mnoha jazycích v paradigmatu V *být* (Viz Pasivum, Sloveso *být*), V *jít*, osobních zájmen a uzavřené množiny adjektiv (srov. pozitiv *dobr-ý × komparativ lep-ší*);

(d) *reduplikace* – v češtině minimální, možný kandidát je *psá-vá-vá-va-t*, *po-po-zítří*, *pra-pra-babička*, *tenou-li-li-nký*;

(e) *klitika* – verbální: *Přišel jsem × *Jsem přišel, Přišel bych × *Bych rozbil*; reflexivní: *Rozbil se × *Se rozbil; Moje mladší sestra si zlomila ruku × *Moje si mladší sestra zlomila ruku*;

(f) *nulové formy* – *přišel Ø, sedí-Ø*, [3.os.], *koz-Ø* [Gen.Pl.]

(3) Přehled nejčastěji diskutovaných rysů funkčních kategorií

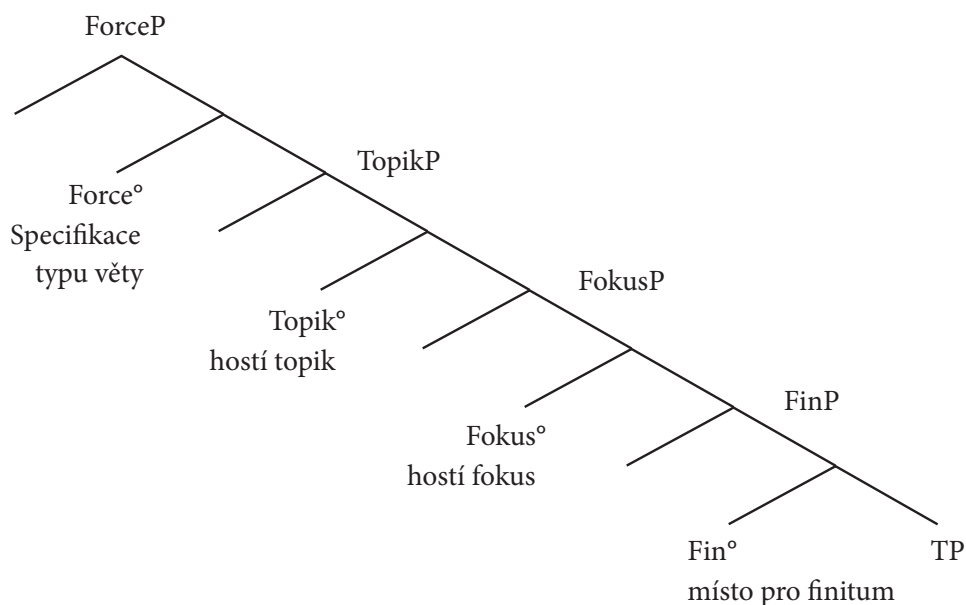
(a) Univerzalita vs. parametrizace funkčních kategorií – Podle vlivné teorie *Cartography of the Linguistic Structure* (přehled v Cinque & Rizzi, 2008) je součástí univerzální gramatiky univerzální hierarchicky organizovaná šablona funkčních projekcí s fixním (syntakticko-sémantickým) obsahem. Různost jazyků je pak analyzována jako projev toho, zda ta která funkční pozice této šablony je přístupná pro externí, nebo interní *Merge*, a zda se realizuje nějakým fonetickým materiálem. Cinque (1999) představuje univerzální šablonu s 32 funkčními hlavami v doméně IP. Univerzální hierarchie těchto hlav se projevuje např. v podobné distribuci adverbíí napříč jazyky. Pro češtinu z toho vyplývá predikce, že pokud jsou ve větě minimálně dvě příslovce, jejich pořadí by mělo být takové:

upřímně | bohužel-naštěstí | jasně | nutně | chytře | obvykle | často | už | víc | vždycky | právě | skoro | úplně | dobře | rychle.

Italská studentka bohemistiky Russo(vá) ukázala, že v mnoha případech tato predikce v zásadě platí (i když v češtině je v povrchovém slovosledu ve hře i řada jiných faktorů):

- (1) Upřímně, mám bohužel špatný názor na vás × *Bohužel, mám upřímně špatný názor na vás
- (2) Bohužel mám jasně nesprávný názor na vás × *Jasně mám bohužel nesprávný názor na vás
- (3) On bude nutně chytře odpovídat na všechny nemilé otázky × *On bude chytře nutně odpovídat na všechny nemilé otázky
- (4) Chytře on obvykle nikdy neodpovídá na nemilé otázky × ?Obvykle on chytře nikdy neodpovídá na nemilé otázky
- (5) On obvykle často přichází do mého úřadu × *On často obvykle přichází do mého úřadu
- (6) V této době už nic víc neměla × ?V této době víc už nic neměla

Rizzi (1997) zase představuje univerzální šablonu se 4 funkčními hlavami v doméně CP:

Silná verze univerzality funkčních kategorií vynucuje funkční kategorii D i v češtině a dalších slovanských jazycích bez členu, existence DP v nich je však stále předmětem

diskuse. Proti DP-hypotéze je Zlatić(ová) (1998), Bošković (2008) ad.; pro DP-hypotézu je např. Rutkowski (2002), Pereltsvaig(ová) (2007) a mnoho dalších.

Podle vlivné koncepce Ritter(ové) & Wiltschko(vé) (2009) je šablona funkčních kategorií univerzální, ale jednotlivé funkční projekce nejsou ve všech jazycích asociovány se stejným obsahem (např. v jazyce *x* je v I [čas], v jazyce *y* [lokace] a v jazyce *z* [osoba]).

Základní literatura

- AMRITAVALLI, R. Some Developments in the Functional Architecture of the Kannada Clause. In Dayal, V. & A. Mahajan (eds.), *Clause Structure in South Asian Languages*. Boston–Dordrecht–London: Kluwer 2004, 13–38.
- BOŠKOVIĆ, Ž. What Will You Have, DP or NP? In Elfner, E. & M. Walkow (eds.), *NELS* 37, 1, 2008, 101–114.
- BRUGÉ, L. & A. CARDINALETTI ad. *Functional Heads: The Cartography of Syntactic Structures* 7. Oxford–New York: OUP 2012.
- CINQUE, G. *Adverbs and Functional Heads*. Oxford–New York: OUP 1999.
- CINQUE, G. (ed.) *Functional Structure in DP and IP. The Cartography of Syntactic Structures* 1. Oxford–New York: OUP 2002.
- CINQUE, G. *Restructuring and Functional Heads. The Cartography of Syntactic Structures* 4. Oxford–New York: OUP 2006.
- CINQUE, G. & L. RIZZI. The Cartography of Syntactic Structures. In Moscati, V. (ed.), *Studies in Linguistics* 2, 2008, 43–59.
- DÉCHAINED, R.-M. & M. TREMBLAY. *Functional Categories: FLN or FLB?* Ref. na GLOV 2011 (<http://homepage.univie.ac.at/glov34.linguistics/dechaine.pdf>);
- EMONDS, J. E. *A Unified Theory of Syntactic Categories*. Dordrecht: Foris 1985.
- EMONDS, J. E. *Lexicon and Grammar: the English Syntacticon*. Berlin: Mouton de Gruyter 2000.
- EMONDS, J. E. The Flat Structure Economy of Semi-Lexical Heads. In Corver, N. & H. van Riemsdijk (eds.), *Semi-lexical Categories*. Berlin: Mouton de Gruyter 2001, 23–66.
- EMONDS, J. E. Organizace lexikonu. In Hladká, Z. & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzální a specifika* 5, Praha: Nakl. Lidové noviny 2004, 9–32.
- GRIMSHAW, J. *Extended Projections*. Ms. Brandeis University, 1991; publ. v GRIMSHAW, J. *Words and Structure*. Stanford: CSLI Publ. 2005, 1–73
- GRIMSHAW, J. Locality and Extended Projections. In Coopmans, P. & M. Everaert ad. (eds.), *Lexical Specification and Lexical Insertion*. Amsterdam: John Benjamins Publ. 2000, 115–133.
- HAUSER, M. D. & N. CHOMSKY ad. The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? *Science* 298, 2002, 1569–1579.

- CHOMSKY, N. *Lectures on Government and Binding: Dordrecht-Canniminson 1981*.
- MANZINI, M. R. & L. M. SAVOIA. *Grammatical Categories: Variation in Romance Languages*. Cambridge–New York ad.: CUP 2011.
- MUYSKEN, P. *Functional Categories*. Cambridge–New York: CUP 2008.
- OUHALLA, J. *Functional Categories and Parametric Variation*. London: Routledge 1991.
- PERELTSVAIG, A. On the Universality of DP: A View from Russian. *Studia Linguistica* 61, 2007, 59–94.
- RIJKHOFF, J. Vs & Ns from a Cross-Linguistic Perspective. *Rivista di Linguistica* 14, 2002, 115–147.
- RITTER, E. & M. WILTSCHKO. Varieties of INFL, TENSE, LOCATION, and PERSON. In Van Craenenbroeck, J. (ed.), *Alternatives to Cartography*. Berlin: Mouton de Gruyter 2009, 153–202.
- RIZZI, L. The Fine Structure of the Left Periphery. In Haegeman, L. (ed.), *Elements of Grammar. A Handbook in Generative Syntax*, 1997, 281–337.
- RIZZI, L. *The Structure of CP and IP: The Cartography of Syntactic Structures 2*. Oxford–New York: OUP 2004.
- ROBERTS, I. & A. ROUSSOU. *Syntactic Change: A Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge–New York ad.: CUP 2003.
- RUTKOWSKI, P. Noun/Pronoun Asymmetries: Evidence in Support of the DP Hypothesis in Polish. *Jezikoslovlje* 3, 2002, 159–170.
- SCHEER, T. O samohláskové délce při derivaci v češtině. In Hladká, Z. & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika* 5, Praha: Nakl. Lidové noviny 2004, 224–239.
- STOWELL, T. *Origins of Phrase Structure*. PhD. dis., MIT 1981.
- SVENONIUS, P. Limits on P: Filling in Holes vs. Falling in Holes. *Nordlyd. Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics* 31, 2003, 431–445.
- THRÁINSSON, H. On the (Non)-Universality of Functional Categories. In Abraham, W. & S. D. Epstein ad. (eds.), *Minimal Ideas: Syntactic Studies in the Minimalist Framework*. Amsterdam: John Benjamins Publ. 1996, 253–281.
- VAN RIEMSDIJK, H. C. Functional Prepositions. In Pinkster, H. & I. Genée (eds.), *Unity in Diversity: Papers Presented to Simon C. Dik on his 50th Birthday*. Dordrecht: Foris 1990, 229–242.
- VAN RIEMSDIJK, H. C. Categorial Feature Magnetism: The Endocentricity and Distribution of Projections. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 2, 1998, 1–48.
- ZLATICÍ, L. Slavic Noun Phrases are NPs not DPs. 1998.
(<http://www.lztranslation.com/pdf/SlavicNPsAsNPs2.23.03.pdf>).

Funkční kategorie C

Sémantická náplň C je hodně komplexní, jednou ze základních funkcí je vyjádřit, jaký typ věty uvádí:

- (1) Petr říkal, že přijde deklarativ
- (2) Petr se ptal, zda přijdu interogativ

Specifikátor CP je místem, kam se posunují *k*-fráze:

- (3) [_{Spec} Koho [_C [_{TP} Petr vidí t_i]]?

Specifikátory dalších funkčních hlav v doméně C jsou taky místem, kam se posunují topik a fokus:

- (4) [_{Spec} Petra [_{Foc} [_{TP} vidím t_i]]

Pro analýzu českých vět dodávají zajímavá data, která se objevují při analýzách známých dvou jevů z domény C, tzv. *Doubly-Filled Comp-Filter* a tzv. *That-t filter*. Oba filtry měly omezit transformace.

Doubly-Filled Comp-Filter

Je to pravidlo formulované Chomským & Lasnikem (1977) zakazující současné lexikální obsazení [Spec, CP] a C°: *[_{CP} Lex _{COMP} Lex] ... Splnění tohoto filtru znamená, že [Spec, CP] n. C° musí zůstat na rovině fonetické formy (PF) prázdné, porušení tohoto filtru znamená v mnoha jazycích (angl., něm. aj.) negramatičnost. Podle generativní teorie 80. let k lexikálnímu obsazení [_{CP} XP [_{C°} Comp [... dochází v důsledku pohybu *wh*-fráze do [Spec, CP], a to ve větách relativních (1) a v nepřímých otázkách (2):

- (1a) *the man who_i that I saw t_i
- (1b) the man who_i **that** I saw t_i
- (1c) the man **who**_i that I saw t_i
- (1d) the man **who**_i **that** I saw t_i
- (2a) *Mary wonders who_i if John loves t_i

- (2b) Mary wonders who_i if John loves t_i
 (2c) *Mary wonders ~~who~~_i if John loves t_i

Tato data ukazují, že splnění filtru v angl. vymazáním komplementizéru na PF je možné v (1) i v (2), srov. (1b) a (2b), zatímco vymazáním *wh*-slova lze splnit tento filtr jen v (1), neboť vymazáním *wh*-slova v (2) by se ztratil rys [otázka], který má (2) a (1) nemá, srov. (1b) × (2b).

Byla pozorována data, která ukazují, že v některých jazycích (resp. dialektech) *Doubly Filled Comp-Filter* neplatí. Klasickým příkladem je bavorština (Bayer & Brandner(ová), 2008):

- (3) I frog-me fia **wos dass**-ma an zwoatn Fernseher braucht
 Já ptám se pro **co že** člověk druhý televizor potřebuje

Rudin(ová) (1988) ukazuje, že *Doubly-Filled Comp-Filter* je aktivní taky v češtině, Ackema & Neeleman (1998) ovšem pozorují, že v češtině existují kontexty, v nichž tento filtr neplatí. Následující data ukazují kontexty, v nichž filtr platí (3), a kontexty, v nichž je na PF nalevo před spojku *wh*-fráze, a tedy možná filtr neplatí (4), (5):

- (3) (a) Je totiž pomalý medvídek, **kterého_i že** / ***kterého_i že** pořad někam strkám t_i
 (b) Petr se ptal, **koho_i zda** / ***koho_i zda** Pavel miluje t_i
 (4) (a) Je totiž pomalý medvídek, **kterého_i abych** pořad někam strkala t_i
 (b) Petr se ptal, **koho_i že** Pavel miluje t_i
 (5) **Kam_i aby** šel t_i?
Kdo_i že t_i přijde?

V principu existují dva různé kontexty, v nichž v povrchové syntaxi dochází ke kontaktní kookurenci [XP Comp] na levé periférii věty a daná struktura je v češtině gramatická, a tato data poskytují tedy podporu Ackemovi & Neelemanovi (1998). Lexikální materiál XP a Comp se do kontaktní pozice v levé periférii věty dostane (a) po pohybu XP z pozice uvnitř této věty; (b) po pohybu XP z pozice uvnitř věty a Comp z pozice uvnitř jiné věty.

Kontexty (a) jsou dvojí: pohybující se materiál je (i) *wh*-fráze, (ii) jiná fráze než *wh* fráze. V kontextech (i) se podle standardních analýz *wh*-fráze *wh*-pohybem dostává do [Spec, CP], a tedy jde o kontext, v němž by měl být *Doubly-Filled Comp-Filter* účinný: Věta *Koho zda potkala?* je jako „normální“ otázka negramatická, a gramatická je jen

tehdy, je-li interpretována jako antiotázka, v níž spojka vyjadřuje ilokuční typ dotazované věty: *Potkala Pavla. – Koho potkala? × Potkala Pavla? – Koho zda / jestli potkala?; Přijde Pavel. – Kdo že přijde?; Běž, Pavle, domů! – Kam aby šel?; viz už (5). Už i nejjednodušší analýza antiotázek může ukázat, že v daných případech není filtr porušen, protože kontaktně postavené *wh*-fráze a *Comp* nejsou v pozici [Spec, CP [C°...: *Kdo, říkáš, že t_i přijde?* V závislých otázkách je *Doubly-Filled Comp-Filter* taky účinný, srov. (3b). Kontaktní postavení *wh*-fráze a *že* v (3b) je možné proto, že *že* není *Comp* (nepřispívá k signalizaci typu věty), nýbrž partikule. Jediným možným ukazatelem toho, že v kontextech (i) v češtině *Doubly-Filled Comp-Filter* neplatí, tak zůstávají relativní věty typu (4a).*

Kontexty (ii) dobře prozkoumal Meyer (2007) a zjistil, že XP tvoří: topik background (6), kontrastivní topik (7), maximální fokus (8), minimální fokus (9):

- (6) Krátce před svou smrtí vyslovil přání, aby jeho kůže byla použita k vazbě vlastní autobiografie. **A tato kniha aby** byla předána Johnu Fenno
- (7) Zákon určil, aby komise část předala novinářským družstvům a **část aby** prodala v aukci
- (8) Slečna Mařenka pak prohlásila, že je sice povoláním bardáma, ale **kuchyni že rozumí**, jako i že se vyzná ve všech domácích pracích
- (9) Stoupni si tak, aby mě ti lidi neviděli. Nemusí mě hned každéj poznat. **Hlavně do ksichtu aby** mně neviděli

Struktury v (10) jsou analogické se strukturami v (5):

- (10) **Petr že** se oženil?
Odpoledne abych přišel?
Pavla jestli miluju?

To znamená, že podle Rizziho (1997) jsou pozice, do nichž je posouvá XP z důvodu tematizace nebo rematizace, pozice *Spec* funkčních hlav *ForceP*, *FocusP* a *TopicP* v *C* doméně, tedy nikoli přímo pozice [Spec, CP], a nemohou být tedy objektem *Doubly-Filled Comp-Filter*.

V kontextech (b) dochází ke kontaktnímu postavení *wh*-fráze a *Comp* v důsledku pohybu celé věty s *Comp* za *wh*-frázi v pozici [Spec, CP] jiné věty v povrchové syntaxi, srov. např. (11) a (11a):

- (11) Byl to obraz lékaře, **kteřý aby** zachránil pacienta, riskoval sám život
 (11a) Byl to obraz lékaře, **kteřý** riskoval sám život, aby zachránil pacienta

Velmi zajímavý případ obligátní kontaktní kookurence *wh*-fráze a spojky uvádějí Lešnerová & Oliva (2003):

- (12) Asi to byl nový patent, nějaké zařízení, za **kteřé když** pak zatáhnete, tak se celý člun uvolní.

Ryze deskriptivně viděno, taková kookurence je v syntaktických strukturách, v nichž je první vedlejší věta s *wh*-frází v [Spec, CP] zapuštěna ve větě první (jako součást DP (zde *zařízení*, *za které* ...)) a současně je zapuštěna jako (časový) adjunkt ve větě třetí: *za které_i když zatáhnete t_i, tak se celý člun uvolní*. Srov. i deskriptivní analýzu autorů, zatím jedinou. Rozdíl mezi (11) a (12) je vidět na tom, že struktura (11) má k dispozici povrchovou variantu (11a), kdežto (12) takovou variantu k dispozici nemá.

Základní literatura

- ACKEMA, P. & A. NEELEMAN. Optimal Questions. *Natural Language and Linguistic Theory* 16, 1998, 443–490.
- BAYER, J. & E. BRANDNER. On Wh-Head-Movement and the Doubly-Filled-Comp Filter. In Chang, Ch. B. & H. J. Haynie (eds.), *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics*, 2008, 87–95.
- CHOMSKY, N. & H. LASNIK. Filters and Control. *Linguistic Inquiry* 8, 1977, 425–504.
- LEŠNEROVÁ, Š. & K. OLIVA. Česká vztažná souvětí s nestandardní strukturou. *Slovo a slovesnost* 64, 2003, 241–252.
- MEYER, R. O pozici podřadících spojek v ČNK. In Štícha, F. & J. Šimandl (eds.), *Gramatika a korpus/Grammar & Corpora 2005*. Praha: ÚJČ AV ČR 2007, 170–178.
- RIZZI, L. The Fine Structure of the Left Periphery. In Haegeman, L. (ed.), *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer 1997, 281–337.
- RUDIN, C. On Multiple Questions and Multiple WH Fronting. *Natural Language and Linguistic Theory* 6, 1988, 445–501.

That-t filter

Je to pravidlo formulované Chomským & Lasnikem (1977): * $[_S \text{ that } [_{NP} e] \dots]$, kde e = empty (foneticky prázdný). Porušení *that-t* filtru v mnoha jazycích vyvolává tzv. *that-t* efekt, tj. negramatičnost. K *that-t* efektu dochází při extrakci subjektu z CP s lexikálním (foneticky realizovaným) komplementizérem (tj. v angličtině typicky *that*), neboť po extrakci subjektu zůstává ve struktuře stopa (= *trace*, t) a tato stopa bezprostředně následuje za komplementizérem. *That-t filter* predikuje v angličtině kontrast:

- (1a) *Who do you believe that left (1b) Who do you believe left
 (2a) Who do you believe that Peter met (2b) Who do you believe Peter met

(1a) ukazuje *that-t* efekt: *Who_i do you believe [_{CP} t_i **that** [_{TP} t_i left]], (1b) ne, protože v ní není komplementizér. (2) je naproti tomu gramaticky správná struktura bez ohledu na to, zda je v ní komplementizér nebo ne, protože při extrakci objektu k *that-t* efektu ani ve struktuře s komplementizérem nedochází: Who_i do you believe [CP t_i **that** [_{TP} **Peter** met t_i]]. Bylo pozorováno, že *that-t* efekt nenastává v pro drop jazycích (srov. analýzu Rizziho, 1982), ale ani v některých jazycích s obligátním foneticky realizovaným subjektem (např. v němčině).

Čeština jako pro drop jazyk by měla být k *that-t* efektu imunní. Empirický výzkum zatím není k dispozici, ale předběžné sondy ukazují, že Češi považují extrakci subjektu z komplementové CP za možnou v případě, že sloveso maticové věty je v 2. os., v ostatních případech pokládají věty za velmi pravděpodobně negramatické; strategie obejití *that-trace* efektu nevyjádřením komplementizéru je v češtině v (3) zbytečná, a její využití je stylistické, viz (3a), v (3') je neúčinná, viz (3a')

- (3) Kdo_i myslíš / říkáš, že t_i pozve Janu do baru?
 (3') ^{??/}Kdo_i (Petr) myslí / říká, že t_i pozve Janu do baru?
 ^{??/}Kdo_i myslí / říká, že t_i pozve Janu do baru?
 (3a) Kdo myslíš / říkáš pozve Janu do baru
 (3a') *Kdo (Petr) myslí / říká pozve Janu do baru?

Imunita češtiny vůči *that-trace* efektu predikuje gramatickou správnost konstrukcí:

- (3b) Kdo že pozve Janu do baru?

Na druhé straně jsou data, která ukazují, že i v češtině existují struktury s *that*-trace efektem:

(4) *Kolik mravenců Petr myslí, že t postavila mraveniště

(4a) Kolik mravenců Petr myslí, že t postavilo mraveniště

(4) je negramatické možná proto, že t je stopa v [Spec, TP], na což ukazuje shoda l-participia fem., sg.: *Petr si myslí, že* [_{TP} **miliadra mravenců postavila mraveniště**]. Naproti tomu (4a) je ok., protože t je stopa v nižší projekci než TP, asi v [Spec, vP], na což ukazuje defaultní shoda l-participia (neutr.sg.): *Petr si myslí, že* [_{TP} [_{vP} **mnoho mravenců postavilo mraveniště**]].

Kontrast (1a) × (2a) výše ukazuje jeden z projevů asymetrie subjektu a objektu. Tato asymetrie vůči *that*-trace efektu se v angl. projevuje i v relativních větách, ale právě obráceně než ve větách komplementových: Jak ukazuje (5a), v relativních větách se subjektivním komplementizérem je komplementizér nutný, a jak ukazuje (5b), v relativních větách s objektovým komplementizérem je komplementizér zakázán:

(5a) The man that left is my neighbour

(5a) *The man left is my neighbour

(5b) The man that you saw is my neighbour

(5b) The man you saw is my neighbour

Roussou(ová) (2002) proto mluví o anti-*that*-t efektu. V češtině není.

Základní literatura

- FRANKS, S. Parametric Properties of Numeral Phrases in Slavic. *Natural Language and Linguistic Theory* 12, 1994, 597–674.
- CHOMSKY, N. *Barriers*. Cambridge: MIT Press 1986.
- CHOMSKY, N. & H. LASNIK. Filters and Control. *Linguistic Inquiry* 8, 1977, 425–504.
- ROUSSOU, A. C, T, and the Subject: *That-t* Phenomena Revisited. *Lingua* 112, 2002, 13–52.
- ROUSSOU, A. Subject on the Edge. In Panagiotidis, E. P. (ed.), *The Complementizer Phase. Subjects and Operators*. Oxford–New York: OUP 2010, 76–116.
- RIZZI, L. *Issues in Italian Syntax*. Dordrecht: Foris 1982.
- RIZZI, L. *Relativized Minimality*. Cambridge: MIT Press 1990.
- RIZZI, L. On the Form of Chains: Criterial Positions and ECP Effects. In Cheng, L. & N. Corver (eds.), *On Wh-Movement*. Cambridge: MIT Press 2006, 97–133
- SZCZEGIELNIAK, A. ‘That-trace Effects’ Cross-linguistically and Successive Cyclic Movement. *MIT Working Papers in Linguistics* 33, 1999, 369–393.